

DE NIEUWE GROEP

1945 - 1970

Wie het Jaarboek Twente 1968 ter hand neemt en het artikel over Jan Broeze leest, wordt al gauw geconfronteerd met de tweede gangmaker der moderne schilderkunst in het oosten des lands: de expressionist Jooop Holsbergen.

Wij kunnen gevoeglijk aannemen, dat deze twee grote kunstenaars-persoonlijkheden van het vooroorlogse artistieke leven hier de basis hebben gelegd voor een beeldende kunst van Europese allure. De aanhef van bovengenoemd artikel, dat n.a.v. Broezes 70ste verjaardag werd geschreven, eindigt dan ook aldus: „Momenteel is in het oosten des lands een schilder- en beeldhouwkunst bezig zich te ontwikkelen en te manifesteren, die wat progressiviteit en artistiek niveau betreft, niet onder doet voor die van het westen.” Grotendeels is dit te danken aan deze twee belangrijke pioniers die ons, de jongeren van toen, in de dertiger jaren voor een belangrijk deel hebben gevormd, mede door hun filosofische instelling. Wij kunnen hieraan toevoegen, dat die jongeren - de vijftigers van nu - weer de springplank zijn geweest voor degenen die na hen kwamen.

Wanneer wij ons realiseren, dat niet alleen Twente, maar het gehele oostelijke grensgebied tussen de beide wereldoorlogen een nagenoeg cultuurloos achterland was, beseffen we eerst goed wat het betekent, dat de schilderende boer Jan Broeze in Elzenerbroek werk maakte, dat een vergelijking met dat van een Malewitsch kan doorstaan; dat een opzichter bij de Spoorwegen te Almelo, Holsbergen, nagenoeg al zijn werk - waarvoor wij de grootste bewondering koesterden - vernietigde, omdat het geen weerklank vond.

De Twentse Kunstkring telde voor de oorlog naast Holsbergen en Broeze enige min of meer knappe impressionisten onder haar leden, van wie Bolink Sr. ontegenzeggelijk de belangrijkste was; ook moeten de Almeloërs Coster en de Grijs in dit verband worden genoemd. Beeldhouwkunst was hier een nagenoeg onbekend begrip, de enige specima ervan waren 'bij ons weten' de twee adelaars op de poort van het landgoed „t Wageler" en het standbeeld van Dr. Ariëns te Enschede.

Moderne bouwkunst werd door Dudok van Heel geïntroduceerd met zijn huis voor de Hengelose chirurg Dr. Borst, Klaas de Rook stichtte in Enschede het Twents Kamerorkest en een hier neergestreken danser gaf de eerste balletlessen.

De embryonale kiemen voor diverse culturele manifestaties waren er dus. Maar de goedbedoelde activiteiten werden grotendeels gesmoord en meestal teniet gedaan in en door de uitzichtloze crisisjaren met de Tweede Wereldoorlog in het verschiep... Onder deze omstandigheden moesten wij - onder wie zelfs enigen die van de kunst hun beroep wensten te maken - beginnen. Dit was in die jaren zelfs in het met culturele goederen rijker bedeelde westen al een hachelijke onderneming, dus zeker in Twente!

Maar naast maatschappelijke, lieten ook artistieke moeilijkheden en problemen zich gelden. Hierover zegt Professor Jaffé in een zijner recente inleidingen o.a. het volgende:

„Het leven, de ontwikkeling der kunstenaars die vlak voor en tijdens de Eerste Wereldoorlog zijn geboren en die 25 jaar oud waren toen de Tweede Wereldoorlog uitbrak en 30 toen de bevrijding kwam, kon zich niet zo geleidelijk, zo organisch voltrekken als bij een oudere of jongere generatie: de oorlog had hun uitschietende loten zozeer gesnoeid, dat 1945 een nieuw begin betekende.”

Dit nieuwe begin zouden wij onder woorden willen brengen door het gedeelte betreffende „De Nieuwe Groep" uit het reeds aangehaalde artikel over Jan Broeze vrij te citeren: „Verlost van dwang en de noodzaak onder te duiken vanwege de cultuurkamer e.d., in alle stilte te werken en in het geheim bijeen te komen, ontwikkelden wij na de bevrijding een intensieve activiteit naar buiten.

De Twentse Kunstkring had vóór de oorlog weliswaar veel goeds gedaan, maar was in onze ogen te behoudzuchtig en werd te dictatoriaal geregeerd. Het reeds tijdens de oorlog grondig besproken plan om na de bevrijding een groep van „moderneren" in het oosten des lands te stichten, realiseerden wij zo spoedig mogelijk. Onder de bezielende leiding van Folkert Haanstra Sr. werd tijdens een bewogen vergadering in diens atelier te Goor op 12 december 1945 „De Nieuwe Groep" opgericht. De gehele schildersbent Goor-Markelo was aanwezig: de drie Haanstra's, Jan Broeze, Ben Akkerman, Wim ten Broek, Bas Kleingeld en Riemko Holtrop. Nadien werden nóg enige leden in „De Groep" opgenomen, onder wie de helaas in 1957 gestorven „moderne primitief" Henk Lamm, de in Twente nagenoeg onbekende Zutfenaar Hubert van Hille, de Deventer schilder Jan Brugge en de (latere) glazenier Jan Schoenaker uit Oldenzaal.

„De Nieuwe Groep" kan met recht de activerende stoottroep worden genoemd, die het langzaam uit zijn sluimer ontwakende oostelijke grensgebied vol latente krachten en mogelijkheden, toegankelijk heeft gemaakt voor de nieuwe verworvenheden in de beeldende kunst der afgelopen decennia. In die bewogen na-oorlogse jaren werd niet alleen de basis gelegd voor erkenning van jonge, eigentijdse kunst en kunstenaars, maar ook voor de diverse artistieke en culturele activiteiten die wij hier nu kennen.

Want zonder het aanstekelijke élan dat „De Groep” toentertijd tentoonspreidde, zonder het stimulerende voorbeeld dat wij in die jaren gaven, zou het bevrijdende element van „de Bevrijding” waarschijnlijk niet zo sterk op alle fronten hebben doorgewerkt. Het feit dat het culturele patroon hier desondanks min of meer provinciaal is gebleven en nog verre bij het westen achterligt, kan o.i. worden gecompenseerd, wanneer aan de behoefte wordt voldaan om een Twents centrum (museum) voor moderne kunst te stichten. (Overijssels Maandblad „De Mars”, april 1968).

Bij de ballotages in alle delen van het land voor de toen juist opgerichte Nederlandse Federatie van Beroepsverenigingen van kunstenaars, kortweg „De Federatie” genoemd, bleek collega's en overige insiders in het westen eerst, hoe fris, intens en enthousiast juist in Twente werd gewerkt! Daarom stond Hare Koninklijke Hoogheid Prinses Wilhelmina - erelid van De Federatie - erop, dat hier de reizende collectie van haar werk zou worden geëxposeerd, i.p.v. in de hoofdstad van de provincie.

Op 7 juli 1949 leidde beeldhouwer Titus Leeser - voorzitter van de gewestelijke Federatie - deze tentoonstelling in, waarna de Commissaris van de Koningin in de provincie Overijssel, Ir. de Ridder de van der Schueren, officieel opende en de burgemeester van Goor, de heer Vlam het woord voerde. Binnen de muren van de Twentse Stoomblekerij te Goor hebben de vele officiële genodigden toen waarschijnlijk voor het eerst gehoord van onze grieven en van de omstandigheden waaronder wij moesten leven en werken.

Nog meer bewijzen voor het feit, dat onze papieren in het westen „gunstig lagen” waren: de uitnodiging om met „De Groep” in het Vondelparkpaviljoen te exposeren, de eretentoonstelling in het Stedelijk Museum te Amsterdam van onze voorzitter Folkert Haanstra Sr. ter gelegenheid van zijn 70ste verjaardag, terwijl eind vorig jaar Henk Lamm in hetzelfde museum een dergelijke posthume hulde werd gebracht. Verder kunnen wij releveren, dat in 1954 de eerste „Geraert ter Borch-prijs” aan Johan Haanstra werd toegekend, dat deze prijs het jaar daarop zijn vader ten deel viel en dat vervolgens Ben Akkerman zelfs tweemaal werd bekroond, terwijl Bas Kleingeld in 1962 de Talensprijs won. Bovendien schreef Professor Jaffé het afgelopen jaar een inleiding bij het werk van Riemko Holtrop en kwam hij zelfs naar Twente om in de Technische Hogeschool een tentoonstelling van diens recente werk te openen.

Wanneer wij ons afvragen, waarom „De Nieuwe Groep” na enige jaren reeds ter ziele ging, kunnen we allereerst stellen, dat onze taak: iets nieuws te brengen en de regio tussen IJssel en de Duitse grens te activeren, was volbracht. Ten tweede bestond de hartverwarmende eensgezindheid van de donkere oorlogsjaren waaruit „De Groep” was geboren helaas niet meer. Integendeel, ook hier bleek, dat de samenwerking van individualisten altijd een penibele zaak is. Bovendien was onze (vooroorlogse) leus: „zonder (min of meer esthetisch) idealisme geen kunst”, gedurende de oorlogsjaren verschrompeld tot een holle „frase”. Esthetiek werd als een (noodzakelijke) leugen beschouwd.

De activiteiten van „De Groep” liepen weliswaar parallel aan de toentertijd in opkomst zijnde internationale experimentele beweging, maar niet ideëel. Daarvoor zaten wij regionalisten nog teveel vast aan vooroorlogse begrippen en modernismen. De nieuwe ideeën, doorgetrokken vanuit het expressionisme, maakten de weg vrij voor het rijk van het onderbewuste, voor de improvisatie; een nieuw, romantisch levensgevoel kondigde zich aan. Méér nog dan bij het expressionisme moesten traditie en raffinement wijken voor de meest rauwe en directe gevoelsontlading, nóg feller klonk het maatschappelijk protest. De kunst werd „een teken aan de wand” voor de chaotische wereld waarin wij moeten leven.

Slechts enkelen van ons hebben dat toen begrepen en hadden een open oog voor wat er gaande was. Zij hadden zelfs (zo nu en dan) al experimenteel gewerkt, vóór dat de „Experimentele Groep” was gevormd. Vandaar dat Jaffé hen „avantgardisten van het eerste uur” heeft genoemd.

De slogan: „Zonder idealisme geen kunst”, bleek na de bevrijding niet meer op te gaan; de toekomst was (terecht) aan de vrije expressie, aan „art brut”; „Cobra” veroverde de wereld!

Het initiatief tot deze manifestatie werd eind vorig jaar genomen tijdens de opening van de reeds genoemde herdenkingstentoonstelling van Henk Lamm in het Amsterdams Stedelijk Museum. Ook werd toen de gelukkige suggestie gedaan, werk uit de „Groepsperiode” tegelijk met recent werk van de leden van „De Groep” te exposeren. De opzet van deze tentoonstelling houdt daardoor niet slechts een didactische waarde voor de beschouwer in, maar confronteert ons, de exposanten, tevens op onverholven wijze met onze ontwikkeling vanaf de na-oorlogse jaren.

Het kostte enige moeite een representatieve collectie van de gestorven leden Folkert Haanstra Sr. en Henk Lamm samen te stellen. Wij geloven echter te kunnen zeggen, dat wij er niet alleen in zijn geslaagd, maar dat deze tentoonstelling tevens als een posthume hulde kan worden beschouwd aan twee prominente collega's, voor wie „De Groep” zoveel heeft betekend. In deze hommage zouden we ook Ger Gerrits, mede-oprichter en bestuurslid van de Federatie, willen betrekken. Hij was immers de Amsterdamse collega en voortrekker der jongeren, die onze verrichtingen steeds van zeer nabij

heeft gevolgd en op 22 december 1945, dus 10 dagen na de oprichting van „De Groep”, de eerste tentoonstelling opende.

Dit debuut werd mogelijk gemaakt dankzij de feestelijke activiteiten t.g.v. de wederopbouw van het zwaar gebombardeerde Hengelo.

Wij betreuren het, dat enkele leden van „De Groep” niet aan deze manifestatie deelnemen, ook al omdat de expositie hierdoor niet geheel representatief kan worden genoemd.

De directie van het Rijksmuseum Twenthe zijn wij zeer erkentelijk voor haar gebaar, dat zij anno 1970 dezelfde poorten voor ons opent die wij een kwart eeuw geleden, als na-oorlogse Geuzen, vergeefs trachtten open te breken. Wij beschouwen deze geste als een der bewijzen van erkenning in eigen contreien, maar hopen dat het hier niet bij zal blijven, m.a.w. wij zouden graag zien, dat deze collectie in het kader van de huidige samenwerking tussen diverse musea en kunstcentra „op tournee” gaat. Het zou een waardig besluit zijn van het jaar waarin de bevrijding werd herdacht, wanneer een groep regionale beeldende kunstenaars na 25 jaar alsnog de landelijke aandacht en waardering krijgt die zij verdient.

namens De Nieuwe Groep

R. Holtrop.